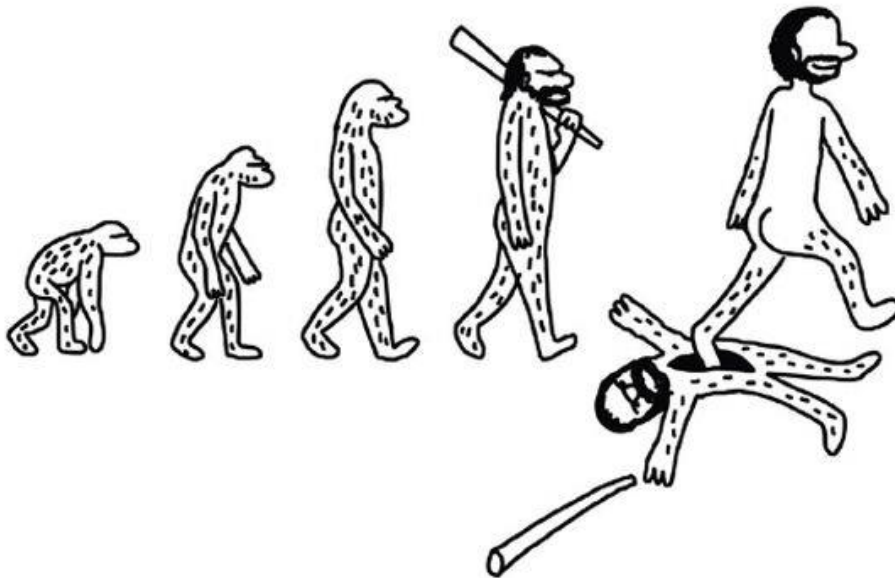

Com podem contribuir a la construcció de masculinitats diverses que no reprodueixen violències masclistes ni lgtbifòbiques?

(Il·lustració: Javirroyo, 2020)

(...) Hay hombres que están haciendo un complicado y profundo ejercicio de deconstrucción. Que son valientes para cuestionar lo aprendido. Que se están aliando. Hombres que son el paradigma del nuevo hombre. Uno que no es tan débil y estúpido como para construirse pisando, sino que se reconstruye junto al resto. Hombres que están hartos de ser lo que otros dicen que son. A los que les importa una mierda el qué dirán. Que se desdibujan y se dejan atravesar. Que se vuelven libres. Y vuelven libres a los demás. (Roy Galán, 2018)

1/Emmarcament teòric

En aquest dossier abordarem el paradigma de les “noves” masculinitats, o masculinitats alternatives, que problematitzen la masculinitat hegemònica com a font de les violències masclistes: sexisme i lgtbifòbia. Posen el focus en els mandats hegemònics de la masculinitat i es proposen deconstruir-los per tal de descentrar la violència i l’abús com a formes dominants de relacionar-nos. De manera sintètica, pel propi format del dossier, partirem del ja conegut marc sexe/gènere i posarem el focus en les masculinitats dissidents que porten un llarg camí esquerdant la masculinitat hegemònica i resistint als seus mandats limitadors i violents. Aquestes vivències dissidents poden donar-nos claus per tal de construir centres educatius on el diàleg, la diversitat i la interdependència siguin les bases pedagògiques i de convivènciaⁱⁱ.

Seguint el fil del primer dossier, **el sistema sexe/gènere sustenta el binarisme rígid i exclouent**: això vol dir que ser home i dona és antagònic (sexisme), que si ets una cosa no pots ser l’altra i que una de les dues categories és millor. D’aquesta manera s’estableixen relacions asimètriques de poder subordinant tot allò femení (masclisme). D’igual manera, com ja hem tractat a l’anterior dossier, el sistema sexe/gènere imposa l’heteronormativitat, que exclou totes les maneres diverses de relacionar-nos i estimar-nos.

Aquest sistema de socialització comença des del moment que categoritzem a una criatura com a

nen o nena, activant els **mandants i estereotips de gènere que són validats transversalment** per la família, l’escola, el barri, els mitjans de comunicació, les amistats, les xarxes socials, la publicitat, etc.

(...) si ets un nen hauràs de ser mogut, valent, jugar a futbol, no plorar...; i si ets una nena hauràs de ser tranquil·la, bonica, saber cuidar, obeir, escoltar, saber ballar... I molts més missatges que la majoria tenim al cap. Quan arribem a l’etapa de l’adolescència, aquest aprenentatge ja està consolidat, però obrim les etiquetes per donar cabuda a nous missatges que prenen rellevància en aquesta etapa vital. (...) Perquè els mandats de gènere no s’aturen mai, sinó que van canviant adequant-se a l’etapa que ens toca viure. Alhora, aquests mandats interseccionen amb altres eixos de desigualtat com ara la raça, la classe o les capacitats, i així les categories van agafant nous matisos o modificant-se en funció d’aquesta interseccionalitat. (Coeducació SCCL i Candela SCCL, 2019: 15).

Les expectatives vinculades al gènere assignat i als estereotips associats ens travessen i limiten a totes i és el que conceptualitzem com “masculinitat hegemònica” i “feminitat hegemònica”. És important l’adjectiu **hegemònic** perquè **emfatitza que és el discurs amb més poder** i per tant el més estès, **però alhora visibilitza que no és l’únic**, per tant, que hi ha altres maneres de ser, estar i performar el gènere. (Coeducació SCCL i Candela SCCL, 2019).

Com ens diu l'activista trans Pol Galofré al seu [TED Talk](#) "Construir la masculinidad de forma consciente", la masculinitat hegemònica té blindat el lideratge en la jerarquia social gràcies al mecanisme del **reconeixement**. D'aquesta manera la masculinitat hegemònica, amb tots els seus mandats, estereotips i expectatives, és l'única reconeguda i qualsevol altra manera de viure i expressar la masculinitat serà infravalorada i considerada com *menys home* o *no home*: si plores, si mostres emocions, si no respons amb ràbia i violència als atacs, si toques i mostres afecte per altres homes, si no ets heterosexual... Un exemple d'aquest càstig social per trencar amb la masculinitat hegemònica (i que està a l'ordre del dia als centres escolars) és la plumofòbia i l'insult "marica". La Santa Marica (2018) ens explica que és un terme encunyat a principis de segle XX i que ve de *Maricarmen*: 'no siguis Maricarmen', 'no siguis Marica', 'no siguis una *nenaza*', 'no siguis una dona', un No-Homeⁱⁱⁱ. L'insult surt de la interacció entre la misogínia i el procés de "convertir-se en home".

Como maricón os digo que el proceso de socialización de los niños es una gran máquina de producción de futuros hombres. Un goteo constante de juegos competitivos con ganador y perdedor. Una revisión constante sobre qué prendas y qué colores son aptos y no aptos. El niño va matándose para convertirse en un hombre. Dejando cosas tras de sí que envidia y añora. (...) Convertirse en hombre es aprender a performar hombre, y para ello hay que delimitar y evitar todo lo que no es. En ese juego de "convertirse en hombre", los maricones somos un recordatorio constante de ese proceso de *hombreficación*. **Somos los que bailamos, los que cantamos, los que lloramos, los que dejamos libres nuestro cuerpo para comunicarnos más ricamente. Los que peinamos, maquillamos, acariciamos o hablamos de sentimientos.** (...) Por todo eso, creo que cuando a los 8 años me empezaron a llamar *marica*, me estaban llamando No-Hombre. Porque era importante para ellos enmarcarme en una otredad. Sacarme de ese lugar de privilegio como castigo a mi rebeldía. Una rebeldía que quizás ellos no se atreviesen a ejercer. (La Santa Marica, 2018).

(II-Ilustració: Belial Naranio Martín)

En parlar de masculinitats cal recordar la mirada interseccional. Aquest procés de *hombreficación* del que parla La Santa Marica és un mecanisme de poder i opressiu que centra la seva acció en els cossos. La ideologia humanista i el discurs científic i mèdic ha pres el cos de l'home *cis*, blanc i sense discapacitat/normalitzat com a estàndard d'allò humà, universalitzant-lo i patologitzant la diferència (Preciado, 2018). Per això, hi ha moltes veus crítiques amb la idea de "noves" masculinitats perquè posen el focus, un cop més, en els cossos i les vivències de la norma. Jokin Azpiazu explica que quan als 70 a Barcelona els *maricas* feien visibles les seves masculinitats

dissidents ningú parlava de noves masculinitats sinó que es feia referència a aquestes vivències amb adjectius pejoratius com “loca” i que en canvi es parla de novetat i en positiu quan són els homes heterosexuales, blancs i de classe mitjana qui es qüestionen. I ens diu a l’entrevista publicada a *Pikara Magazine*: **“Los hombres, para deconstruir su masculinidad, deben prestar atención a los sujetos que hemos transitado por modelos no-legitimados”** (Sánchez, 2017). En aquesta mateixa línia Centeno (2017) reivindica la diversitat funcional com una oportunitat per qüestionar la masculinitat hegemònica:

El cuerpo masculino es fuerte, vigoroso, y compite por ocupar el espacio público. Mi cuerpo tullido es débil, frágil y sin cooperación tendría vetado el acceso a buena parte de ese mismo espacio público. Lo cierto es que aceptar y valorar los cuerpos funcionalmente diversos ha generado –para todo el mundo- un urbanismo y una arquitectura más amables, un transporte público más confortable y seguro, una educación con más y mejores herramientas pedagógicas, por ejemplo. Así que, quizás, si dejamos de buscarnos en los cuerpos que anuncian colonia o coches o maquinillas de afeitar y rebuscamos en la historia de la especie humana –que basó su éxito evolutivo en hacer de su fragilidad el motor de la cooperación comunitaria- podremos construir una idea de “cuerpo masculino” interesante y más vivible, en tanto que nos invita a asumir individual y colectivamente nuestra vulnerabilidad. Mi cuerpo empieza en mí, pero somos todas.

També des dels moviments antiracistes i sexe/gènere dissidents i racialitzats s’ha fet molta feina de repensar i resignificar les masculinitats. Vivències com les recollides al documental [Paris is Burning](#) mostren estratègies de resistència que sense la mirada de la interseccionalitat no es podrien entendre. En el context actual de l’estat espanyol destaquen els treballs de Chenta Tsai^v (conegut com *putochinomarcón*) així com el col·lectiu Ayllu^v (grup d’investigació i acció artística-política compostat per persones migrades, racialitzades, dissidents sexuals i de gènere provinents de les ex-colònies), entre d’altres.

Així creiem que **posar l’accent en les masculinitats dissidents**, en les esquerdes dels models hegemònics, com a potencials transformadors dels nostres centres educatius és essencial per fer que d’una banda les esquerdes del sistema sexe/gènere siguin espais vivibles i, de l’altra, siguin espais més equitatius, justos i lliures. I com diu Pol Galofré al seu TED Talk:

“porque creo que es sólo a través de las grietas por donde pasa la luz”, doncs, posem el focus en les masculinitats trans*, tolides, racialitzades i migrades, *maricas* i *sarasas* i en les *marimacho*^{vi} i deixem que la seva llum i resiliència

ens serveixi de guia per transformar les relacions asimètriques (masclistes, sexistes i LGBTIfòbiques) en espais de diàleg, empatia i respecte.

(Il·lustració: Arte Mapache)

2/Criteris per a l'acció

La coeducació parteix del reconeixement del sistema sexe/gènere com a dispositiu de socialització discriminatori que travessa tot el sistema educatiu (professorat inclòs^{vii}). En aquest sentit, la coeducació, així com les pedagogies feministes i queer, són primordials per qüestionar i transformar el sistema educatiu que actua com a institució de reproducció del sistema patriarcal i de les seves violències. Diversos estudis assenyalen que aquestes violències s'emparen en la pròpia institució escolar que reproduïx i es regeix per les lògiques de la masculinitat hegemònica: control i abús de poder (Ríos, 2015). Com alternativa, Ríos (2015) presenta diverses experiències^{viii} basades en la pedagogia crítica i en la teoria dialògica i alliberadora de Paulo Freire.

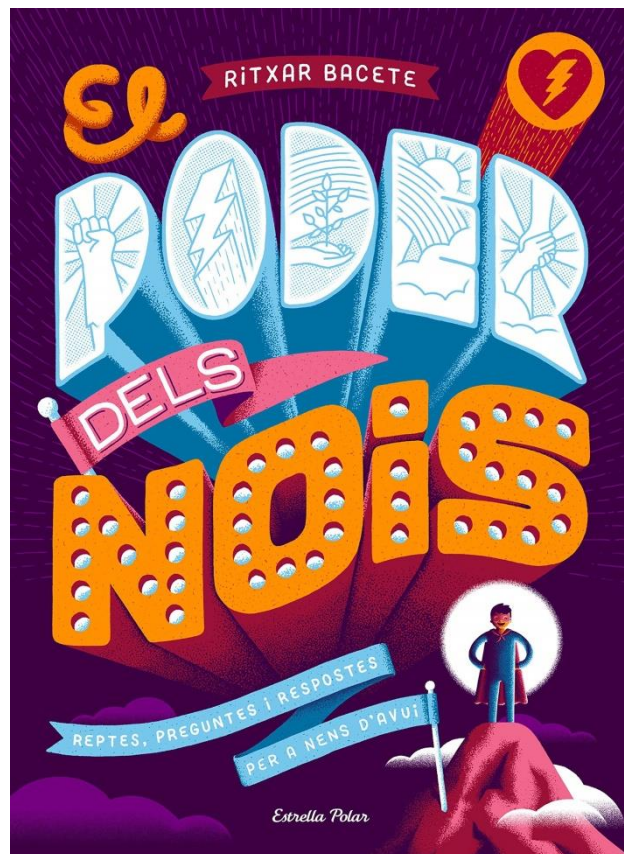
Con referencia a la construcción de las masculinidades, la pedagogía crítica insiste en la necesidad de crear espacios de diálogo, espacios comunitarios dentro de los centros que permitan reflexionar sobre este tema. La imposición de la masculinidad hegemónica es un elemento negativo en los centros escolares pero si se abre el debate comunitario y se hacen más visibles y se reconocen nuevos referentes masculinos se está avanzando para lograr la igualdad y la mejora educativa. (Ríos, 2015: 495).

A partir de les premisses aportades per Ríos (2015), de la guia didàctica *Desaprenent. Una mirada feminista a l'etapa secundària*, així com de les nostres pròpies experiències, us proposem les següents claus d'actuació:

- **Qüestionar els rols i estereotips de gènere:** evidenciar que és un tema que travessa totes les persones, no només a les “dones”.
- Recordar que la masculinitat hegemònica afecta i interpel·la als homes, però **qüestionar-la beneficia totes les persones.**
- **Posar en valor** aspectes tradicionalment associats a la feminitat: **la cura, les emocions i l'empatia.**
- Incentivar i **afavorir el reconeixement**, el respecte i el reforçament de la diversitat de maneres de ser i estar.
 - **Oferir referents de masculinitats dissidents:** trans*, amb diversitat funcional, racialitzats, migrats, efeminats i dones masculines.
- **Visibilitzar altres models de masculinitat** existents en diferents cultures i moments històrics.
- **Ampliar els imaginaris:** reconèixer, valorar i visibilitzar masculinitats diverses, empàtiques, dialogants, sensibles i cuidadores.
- **Visibilitzar masculinitats alternatives** presents a la pròpia comunitat educativa (alumnat, professorat, famílies, etc.).
- **Fomentar relacions justes i equitatives** seguint els preceptes de la cultura de pau i de la no-violència.
- **Promoure espais d'interaccions transformadores** on els valors com la competitivitat no siguin premiats i es potenciïn altres maneres de fer des de les emocions, els afectes, la vulnerabilitat, l'empatia el diàleg i la cooperació.

3/Bones pràctiques

- **Recurs pedagògic [Masculinitat\[s\]](#) Ajuntament de Barcelona:** elaborat per la cooperativa Candela i pel projecte Canviem-ho del Servei d'Atenció als Homes (SAH), realitzat per qüestionar el model tradicional de la masculinitat amb joves d'entre 12 i 17 anys i mostrar com el gènere no és només cosa de dones. Els materials s'estructuren en 5 blocs temàtics: gènere i masculinitat; la cura d'un mateix; les relacions afectives; la cura dels altres i l'aprenentatge de la violència. Cadascun dels blocs compta amb un apartat teòric, referències per aprofundir més en els temes presentats i les [activitats didàctiques](#) per desenvolupar amb els joves. A més a més, s'acompanya d'un glossari i d'una introducció en què es donen consells sobre com dinamitzar els espais: generar confiança, un espai de diàleg obert i respectuós, escolta activa, promoure la participació llençant preguntes interpel·ladores, no banalitzar els comentaris sexistes i masclistes i abordar-los des de la tranquil·litat i el qüestionament.
- ***El poder dels nois:*** llibre de Ritxar Bacete editat a Estrella Polar el 2019. "Els nens necessiten créixer lliures dels estereotips i condicionants que els fan menys feliços i capaços. Hem d'ampliar-los les possibilitats de ser i estar al món; crear una nova masculinitat, positiva i diversa, que porti els nens a estar connectats amb el seu cos i, sobretot, amb les seves emocions, que és on radica la seva veritable força interior. El llibre és molt dinàmic i una gran eina per acompanyar a criatures en la seva lectura. L'índex es compon de diferents parts com activitats, tant artístiques com per exemple "Masterxef. Tu també pots ser un masterxef" on convida a fer un sopar per a la família; presentació de personatges referents, tant homes com dones, i a destacar que inclou referents de diverses parts del món i ètnies així com referents amb diversitat funcional; inclou apartats de curiositats anomenats "Sabies què?"; i també un seguit de propostes que posen les emocions i l'empatia al centre com per exemple: "Connectar amb l'alegria", "Ves amb compte amb la ràbia!", "El semàfor de les emocions". Finalment hi ha un apartat anomenat "Per als adults que acompanyen els nens de poder". En aquest [enllaç](#) podeu trobar una sinopsi del llibre i [aquí](#) us podreu descarregar les primeres 16 pàgines, per a que us feu una idea més exacta del mateix.

4/Referències i materials

- **Homes Igualitaris**, associació catalana vinculada a nivell estatal amb AHIGE (Associació d'Homes per la Igualtat de Gènere). Desenvolupen diferents activitats i projectes com grups d'homes, tallers i cursos, recerca sobre masculinitats i sobre les violències de gènere, etc. A l'apartat de [notícies](#) de la seva web podeu trobar un interessant recull d'articles que reflexionen sobre el rol dels homes en la construcció d'una societat igualitària i en la lluita contra les violències masclistes.
- **Homo machus. De animales a hombres**: “¿Cuál es el papel del hombre ante el feminismo y las nuevas masculinidades? ¿Es posible cambiar las actitudes sexistas y el ecosistema machista?”. En aquest llibre Javierrojo ens convida a reflexionar sobre les masculinitats i el masclisme fent servir il·lustracions i l'humor. En aquest [enllaç](#) trobeu una entrevista de l'il·lustrador.

- **Ulleres per esquerrans**: projecte d'investigació, didàctica i formació amb mirada feminista. Les seves principals temàtiques són: educació, masculinitats i feminismes. Us deixem l'[enllaç](#) a l'apartat de *masculinitats* del seu web.
- **Projecte Canviem-ho del SAH**: “projecte de sensibilització i prevenció de les violències masclistes que impulsa el Servei d'Atenció a Homes (SAH) de l'Ajuntament de Barcelona” (informació del seu [web](#)). Els seus eixos de treball són: masculinitat(s); violències masclistes; relacions afectivosexuals; coresponsabilitat i treball de cures; paternitats positives, actives i saludables. Us deixem l'enllaç al seu [catàleg](#) d'activitats que realitzen per a professionals, joves i ciutadania en general.
- **Projecte ReGenerat del Pati Llimona**: programen diverses activitats relacionades amb la diversitat de gènere i afectiva-sexual. Dins d'aquest projecte van organitzar l'any passat el cicle “Desarticulant les masculinitats”. Us deixem l'enllaç al seu [canal de youtube](#) on trobareu petits clips de persones molt diverses amb una clara vocació interseccional.
- **Atzagaia**: Grup de gais/*maricas* que lluiten per l'alliberament LGTBI i feminista des d'una perspectiva anticapitalista. Així com posen l'accent en lluitar contra la plomafòbia i la gerontofòbia.
- **Machi“to”s –Teatro Foro y Masculinidades**: Grup d'homes de reflexió i deconstrucció de les masculinitats que fan ús dels llenguatges del Teatre de l'Oprimat per expressar les opressions i violències provocades per la masculinitat hegemònica i promoure espais de diàleg i transformació social.

Bibliografia

- Centeno, A. (2017). La diversidad funcional como oportunidad para las nuevas masculinidades. *eldiario.es* [\[Enllaç\]](#).
- Coeducació SCCL i Candela SCCL (2019). *Desaprenent. Una mirada feminista a l'etapa secundària*. Ajuntament de Barcelona – Districte de l'Eixample. [\[Enllaç\]](#).
- La Santa Marica (2018). Hasta luego, Maricarmen. *Pikara Magazine*. [\[Enllaç\]](#).
- Preciado, P. (2018). *Lorenza Böttner. Rèquiem per la norma*. Barcelona: La Virreina Centre de la Imatge, Ajuntament de Barcelona. [\[Enllaç\]](#).
- Ríos, O. (2015). Nuevas masculinidades y educación liberadora. *Intangible Capital* 485-507. [\[Enllaç\]](#).
- Sánchez, J. (2017, juny 23). Masculinidades y feminismo. Un espacio de incomodidad productiva. *Pikara Magazine*. [\[Enllaç\]](#).

Crèdits

Material elaborat per l'Institut Diversitas, en el marc del Programa "Escoles per la Igualtat i la Diversitat", impulsat pel Consorci d'Educació de Barcelona. Autora: Ana Rial. Col·laboradores: Anna Berbel i Rodrigo Prieto.

ⁱ Posem l'adjectiu "noves" entre cometes seguint les diverses crítiques que afirmen que sempre hi ha hagut masculinitats diverses, per tant, no són una novetat. També es critica que s'ha començat a parlar de novetat quan els homes cis, heterossexuals, blancs i de classe mitjana han començat a repensar-se.

ⁱⁱ Per facilitar la lectura a les persones amb dislèxia, hem optat per utilitzar la tipografia ARIAL i la justificació esquerra de tot el document.

ⁱⁱⁱ "Kimmel (2000) también argumenta que uno de los elementos característicos de la masculinidad hegemónica es la misoginia y el desprecio a la feminidad. [...] "Pero lo que las encuestas indican es que los hombres construyen sus ideas sobre lo que significa ser hombre en constante referencia a las definiciones de feminidad (...), el componente de antifeminidad de la masculinidad es quizás su única y universal característica" (Kimmel 2000, pag. 115)". (en Ríos, 2015: 489).

^{iv} Us deixem aquesta [entrevista](#) que li van fer a Chentsa Tsai a *eldiario.es* en el context de la publicació del seu llibre autobiogràfic *Arroz tres delicias*:

^v "El colectivo propone una [crítica a la blanquitud](#) como ideología heteronormativa colonial europea y al proyecto global de las ciudades multiculturales".

^{vi} Recomanem aquest [article](#) de Jaracanda Disidente publicat a *Pikara Magazine*: "la identitat que ha atravesat mi vida és la de bollera, no la de mujer. La mujer, ha muerto. Y no es un feminicidio, es tirar a la cara del público el corsé de la feminidad hegemónica (...) para moldearme una masculinidad *butch*-machorra, una trinchera desde la que resistir y contraatacar".

^{vii} A la guia *Desaprenent, una mirada feminista a l'etapa secundària* es proposen un seguit d'activitats adreçades al professorat per identificar com opera en nosaltres mateixes el sistema sexe/gènere i els seus mandats.

^{viii} L'article recull alguns dels resultats de l'àmbit educatiu de la investigació del Pla Nacional I+D+i "Impacto de los actos comunicativos en la construcción de nuevas masculinidades"(2010-2013) liderada por la profesora Marta Soler de la Universidad de Barcelona.